

Małgorzata H. Kowalczyk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

WIKTYMIZACYJNY WYMIAR ZABÓJSTW – WARUNKI PREDESTYNUJĄCE DO ROLI OFIARY

ABSTRACT

Issues brought up of the role of the victim in the genesis of the offence of the homicide stayed in the article. Crime (including homicide) is an act occurring in the specific social and cultural context. It is a result of special links between the perpetrator and the victim and circumstances which decision-making processes of both subjects called. In the end the perpetrator is taking this process motivated action with desire for achieving the potential purpose which also desire for avoiding the danger can be. However victim carrying out specific activities of the everyday life she created opportunities or delivered to the possibility for fulfilling the criminal purpose. Largely of studies of crime concerning issues this issue from a perspective of the perpetrator is usually discussed with omitting the participation of the victim. The offence of the homicide is of special importance in this context above all on account of the express occurring report between perpetrator and with victim.

Establishing the system of features creating the potential of victims was a purpose of the article. Since victimisation and so has both immanent and contextual character he includes not only individual features but also is connected with a social and cultural sphere. The problem analysis is based on distinguishing of the scope of the „fault” the victim (according to the Mendelsohna typology) in the context of the established motive for the homicide.

Research problems adopted in examinations refer to the relational, situational, personality prospect what allowed for the multifaceted problem analysis, establishing essential areas of the victim potential of individual categories of victims. In examinations methods of the interview and searching secondary sources were used. Analysis of research arrangements is focused on indicating features predestining victims to the role (what the team of an immanent traits of the victim potential) and of victim risk factors (comprising the contextual aspect of the victim potential). The arrangements gave the possibility of formulating recommendations for the purposes of the prevention.

Key words:

victim of an offence, victim of the homicide, relation perpetrator-victim, victim potential, predestining factors, victim risk factors

1. Uwagi wprowadzające

Analiza czynów przestępczych dokonywana z perspektywy kryminologicznej zwykle koncentruje się na aspektach etiologicznych i fenomenologicznych powiązanych z osobą sprawcy. Pogłębiona analiza okoliczności czynów, czynników ryzyka (składających się na genezę przestępstwa) i motywacji sprawcy stanowi również podstawę zastosowania odpowiedniego wymiaru kary oraz może służyć opracowaniu prognozy resocjalizacyjnej. Zwykle jednak w analizie kryminologicznej marginalizuje się znaczenie i rolę ofiary w genezie przestępstwa. Należy jednak zaznaczyć, że analiza czynów przestępczych nie będzie kompletna bez uwzględnienia osoby ofiary. Ma to znaczenie nie tylko w odniesieniu do penalizacji sprawcy, ale także jest kluczowym zagadnieniem z punktu widzenia profilaktyki i prewencji przestępczości. Dotyczy to zwłaszcza czynów gwałtownych, w który dochodzi do bezpośredniego fizycznego kontaktu sprawcy i ofiary. Za akt przemocy odpowiedzialny jest zawsze jej sprawca, warto jednak rozważyć, na czym polega udział ofiary. Celem niniejszego opracowania jest próba przedstawienia roli ofiary w genezie czynów charakteryzujących się najwyższym poziomem przemocy prowadzącym do odebrania życia drugiemu człowiekowi. Przedstawione ustalenia będą podstawą wniosków profilaktyczno-prewencyjnych. Czy ofiary miały szansę, by uniknąć swego losu? Czy może ich prowokacyjne zachowanie spowodowało, że sprawcy nieprzypadkowo ukierunkowali swoją agresję? A może po prostu znalazły się w złym miejscu i w niewłaściwym czasie?

2. Ofiary zabójstw – cechy predestynujące w świetle dotychczasowych badań

Z punktu widzenia wiktymologii pojęcie „ofiary” interpretować można dość szeroko. W klasycznym i jednocześnie prawnym ujęciu, jakim posługuje się wiktymologia kryminalna, termin „ofiara” powiązany jest z pojęciami „przestępca” oraz „czyn przestępczy”. Dlatego na gruncie wiktymologii kryminalnej analizuje się rzeczywiste cechy ofiar czynu przestępczego¹. W takim ujęciu kryminalno-prawnym ofiarą jest osoba, która doznała krzywd i szkód, a więc została pokrzywdzona². Oprócz jednostki ludzkiej ofiarą może być także pokrzywdzona lub poszkodowana grupa bądź instytucja, a także porządek prawny lub moralny zagrożony, poszkodowany lub zniszczony przez czyn karalny³.

Kluczowym zatem zagadnieniem w analizie problematyki roli ofiary w genezie zabójstw może być ustalenie relacji zachodzącej w diadzie sprawca–ofiara. W innych typach przestępstw, np. kradzieży czy oszustwie, relacja między sprawcą a ofiarą nie ma takiego znaczenia, a niekiedy wręcz jest ona jednowymiarowa, bez cech wzajemnej znajomości. Mimo że każde zabójstwo jest formą szczególnego powiązania sprawcy i ofiary, to w znaczący sposób jest to widoczne w zabójstwach dokonywanych z motywów erotycznych, rodzinnych czy odwetowych. W tych kategoriach przestępstw znaczenia nabiera problem współwiny czy quasi-winy ofiary oraz dynamika relacji, jakie łączą ofiarę ze sprawcą, a w szczególności ustalenie, które elementy tej relacji wpłynęły na podjęte w konsekwencji działanie przestępcze.

W przypadku ofiar zabójstw mamy do czynienia wyłącznie z wiktymizacją pierwotną na skutek bezpośredniego kontaktu ze sprawcą. Jest to najbardziej spersonalizowany rodzaj zbrodni, w której relacja między sprawcą a ofiarą ma zasadnicze znaczenie. Rolę odgrywa również płeć, bowiem jak można zauważyć, kobiety są częściej ofiarami (przede wszystkim zabójstw seksualnych i ekonomicznych) niż sprawczyniami tych czynów, natomiast mężczyźni są ofiarami przede wszystkim zabójstw rodzinnych i retorsyjno-odwetowych⁴. Badania dotyczące ofiar zabójstw opisują Jaśkiewicz-Obydzińska i Wach. Analizując wskaźniki symptomatyczne dla ofiar różnych kategorii zabójstw, autorki stwierdziły pewną powtarzalność cech tworzących profil wiktymizacji. Ofiary zabójstw dokonanych z motywów

¹ B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 89.

² M. Kuć, *Wiktymologia*, Warszawa 2010, s. 14.

³ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2004, s. 42.

⁴ K. Badźmirowska-Masłowska, *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*, Kraków 2000, s. 169, 172.

seksualnych, w większości kobiety, stanowiły mało zróżnicowaną kategorię. Jak zauważają autorki, cechami predestynującymi do roli ofiary zabójstwa z motywów seksualnych mogły być uległość, bierność, podporządkowanie w kontaktach społecznych, a także brak lub ograniczony charakter sprawności społecznych z różnymi tendencjami do wycofywania się. Cechy te mogły wpłynąć na dokonanie wyboru przez sprawców, bowiem ograniczały możliwość skutecznej obrony lub adekwatnego zachowania się w sytuacji przestępstwa⁵. Ofiary w większości nie znały sprawców wcześniej (62% przypadków ofiar) i zostały zaatakowane przypadkowo⁶. Natomiast Leszczyński, analizując dane dotyczące ofiar zabójstw na tle seksualnym, nie potwierdza faktu, że zabójcy seksualni atakują przede wszystkim osoby obce. Prawdopodobnie ta, zdaniem Leszczyńskiego, dotyczy może zabójców seksualnych seryjnych, nie zaś zabijających na tle seksualnym⁷. Analizując czynniki wiktyimizacyjne, które miały związek z dokonaniem zbrodni, Leszczyński sugeruje, że znaczna liczba ofiar przyczyniła się do dokonania zabójstwa, wykazując lekkomyślność, pijąc alkohol ze sprawcą tuż przed popełnieniem czynu lub też świadomie bądź nie prowokowała sprawców, co ewidentnie przeczy powszechnemu przekonaniu, że ofiary zabójstw seksualnych są zawsze „niewinne”⁸. Podobne ustalenia poczyniła także Badźmirowska-Masłowska, która wskazuje, że w większości przypadków ofiary zabójstw seksualnych były wcześniej znane sprawcom⁹. Spostrzeżenia obu autorów przeczą większości ustaleń badawczych.

Odmianą kategorii stanowią ofiary zabójstw z motywów ekonomicznych. Charakteryzowały się one wysokim stopniem przystosowania społecznego oraz brakiem jakichkolwiek zaburzeń psychicznych. Ich status społeczny pozytywnie wyróżniał je na tle pozostałych kategorii ofiar zabójstw. Były to osoby o dużych kompetencjach społecznych, utrzymujące szeroki zakres kontaktów społecznych, choć wykonywany rodzaj pracy stwarzał duże ryzyko wiktyimizacyjne, podobnie jak bardziej zaawansowany wiek i niższa sprawność fizyczna. Również znaczący dla ustalenia potencjału wiktyimizacyjnego był fakt, że ofiary te wykazywały brak tendencji do agresywności, a w kontaktach społecznych charakteryzowały się bezkonfliktowością¹⁰. Analiza interakcji ze sprawcą wykazywała przede wszyst-

⁵ T. Jaśkiewicz-Obydzinska, E. Wach, *Ofiary zabójstw [w:] Zabójcy i ich ofiary*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzinska (red.), Kraków 2003, s. 95.

⁶ Ibidem, s. 97–99.

⁷ J. Leszczyński, T. Hanausek, *Kryminologiczne i kryminalistyczne problemy zabójstw z lubieżności*, Warszawa 1995, s. 183–184.

⁸ Ibidem, s. 184.

⁹ K. Badźmirowska-Masłowska, *Młodociani...*, op.cit., s. 175.

¹⁰ T. Jaśkiewicz-Obydzinska, E. Wach, *Ofiary...*, op.cit., s. 96.

kim determinację sprawcy, na co wskazują rany kłute klatki piersiowej i brzucha powodujące szybką śmierć. Zatem można wnioskować, że w relacji między sprawcą a ofiarą zabójstwa z motywów ekonomicznych dominuje wyłącznie agresja instrumentalna, bez potrzeby odreagowania dodatkowej agresji wobec ofiary¹¹. Z ustaleń Badźmirowskiej-Masłowskiej wynika, że ofiary zabójstw na tle ekonomicznym nie znały wcześniej sprawców. Jednak sprawcy wiedzieli, że ofiary to osoby zamożne¹².

W profilu wiktyimizacyjnym ofiar zabójstw z zemsty, która jest najczęstszym motywem zabójstw popełnianych na tle emocjonalnym, zwraca uwagę obniżony poziom przystosowania społecznego. Wskaźnikiem tego jest chociażby niższy poziom wykształcenia, nadużywanie alkoholu, niestabilizowana sytuacja rodzinna i zawodowa, a także ograniczony zakres kontaktów społecznych. Ofiary te wykazywały także zwiększoną skłonność do reagowania agresją w sytuacjach społecznych, ponadto nierzadko występowały zaburzenia osobowościowe, które mogły być konsekwencją problemów alkoholowych. W relacji ze sprawcą pojawiały się zachowania świadczące o lęku sprawcy przed konfrontacją z ofiarą lub o głębokich negatywnych emocjach, jakie żywili wobec swych ofiar. Wskazują na to chociażby obrażenia pleców, sugerujące, że sprawcy dopuścili się ataku skrytobójczego, dokonanego z ukrycia, gdy ofiara była odwrócona, nie spodziewała się zamachu¹³. Zdaniem Badźmirowskiej-Masłowskiej zwykle ofiarami tej kategorii zabójstw stają się znajomi i przygodni znajomi sprawców (73%), którzy z reguły nadużywają alkoholu i przebywają w zdemoralizowanym towarzystwie¹⁴.

Najmniej charakterystyczną kategorię stanowiły ofiary zabójstw na tle patologicznym. Były to osoby przystosowane, nie wykazywały zaburzeń w relacjach społecznych ani w zakresie psychicznego funkcjonowania. Nie ujawniały także żadnych szczególnych cech fizycznych lub psychicznych, które w sposób jednoznaczny odnosiłyby się do profilu wiktyimizacyjnego. Relacja ze sprawcą także nie zawiera cech wskazujących na znaczące prawidłowości. Dominujące obrażenia w okolicach głowy nie oznaczają, że sprawcy zamierzali się znęcać nad ofiarą¹⁵.

¹¹ Ibidem, s. 96–98.

¹² K. Badźmirowska-Masłowska, *Młodociani...*, op.cit., s. 178.

¹³ T. Jaśkiewicz-Obydzińska, E. Wach, *Ofiary...*, op.cit., s. 94, 96, 99.

¹⁴ K. Badźmirowska-Masłowska, *Młodociani...*, op.cit., s. 178.

¹⁵ T. Jaśkiewicz-Obydzińska, E. Wach, *Ofiary...*, op.cit. s. 96, 98.

Powyższa analiza źródeł wskazuje, że ofiary zabójstw reprezentowały różny poziom przystosowania społecznego, a także pozostawały (w zależności od rodzaju motywu towarzyszącego zbrodni) w zróżnicowanych relacjach ze sprawcą. Oznacza to odmienny zakres czynników ryzyka wiktyimizacyjnego w zależności od motywów kierujących działaniem sprawców.

3. Przyjęte rozwiązania metodologiczne

Niniejsze opracowanie ma charakter empiryczny. W dalszej części przedstawione zostaną ustalenia własne dotyczące obszarów wiktyimizacyjnych ofiar zabójstw. Zasadniczym przedmiotem poznania jest więc ustalenie czynników predestynujących do roli ofiary zabójstwa. Obiektem badań były ofiary zabójstw popełnionych z różnych motywów. Celem podjętej analizy było usystematyzowanie czynników ryzyka wiktyimizacyjnego, co może ułatwić opracowanie wniosków, które mogą posłużyć do podjęcia działań profilaktyczno-prewencyjnych.

Dla zrealizowania celu badawczego sformułowano następujące pytania problemowe:

Problem główny: Jakie czynniki lub ich splot spowodowały, że brane pod uwagę osoby stały się przedmiotem bezpośredniego ataku, który doprowadził do ich gwałtownej śmierci?

Problemy szczegółowe:

1. Jaki charakter miały relacje między ofiarami zabójstw a ich sprawcami oraz jakie okoliczności miały decydujący wpływ na podjęcie zbrodniczych działań przez sprawcę?
2. Jakie wydarzenia miały miejsce w czasie bezpośrednio poprzedzającym spowodowanie śmierci ofiary?
3. Kim były ofiary oraz jakiego rodzaju cechy ich osobowości oraz sytuacji społecznej można uznać za znaczące w procesie ich wiktyimizacji?
4. Czym charakteryzowało się działanie sprawców zabójstw popełnianych z różnych motywów i w jaki sposób postępowali oni ze zwłokami?

Zaprezentowane ustalenia badawcze stanowią próbę uporządkowania informacji o ofiarach zabójstw. Dostępne źródła informacji o ofiarach zabójstw to akta spraw zawierające ustalenia policyjno-prokuratorskie i zeznania sprawców. Najwięcej informacji o ofiarach (choć obciążonych dużym subiektywizmem) dostarczyły wywiady ze sprawcami. Do opracowania empirycznego wykorzystano tylko niewielki wycinek informacji, przede wszystkim o tych ofiarach, co do których informacje można było zweryfikować na podstawie materiału faktograficznego.

Powyższe informacje wskazują, że wykorzystanymi metodami badawczą były analiza źródeł wtórnych oraz wywiad. Zastosowaną techniką był wywiad częściowo kierowany, indywidualny¹⁶.

W części empirycznej uwzględniono te przypadki (z badań prowadzonych przez autorkę w latach 2007–2009), w których można było wskazać zasadniczy motyw działania sprawcy oraz posiłkować się zgromadzoną wiedzą na temat zachowania ofiary i sprawcy, okoliczności zbrodni, czynników bezpośrednio poprzedzających jej dokonanie.

4. Udział ofiary w genezie zabójstw

W niniejszej części opracowania zostanie przedstawiona charakterystyka wybranych typów ofiar uwzględniająca ich potencjalny udział w zbrodniczym czynie. Został on określony w oparciu o zakres „winy” lub quasi-winy późniejszej ofiary. Dało to możliwość wskazania zróżnicowanego poziomu „zaangażowania” i roli ofiary w zabójstwie przy uwzględnieniu różnych, ze względu na motyw działania sprawcy, rodzajów zabójstw. Przybliżeniu tej problematyki posłużyło wskazanie również innych cech, które charakteryzowały relacje między sprawcą a ofiarą, kontekst sytuacyjny oraz działanie sprawcy. Zebrane w tabeli 1 informacje ze względu na zbyt małą ilość danych nie stanowią podstawy do formułowania uogólnień odnoszących się do ofiar poszczególnych rodzajów zbrodni, można jednak na ich podstawie sformułować wskazania, które mogą mieć walor prewencyjny.

Tabela 1. Sprawcy i ofiary zabójstw z uwzględnieniem motywu zbrodni

Motyw czynu	Sprawcy czynów	Ofiary zabójstw
Seksualny	8	17
Erotyczny	4	4
Ekonomiczny	6	8
Rodzinny	9	9
Retorsyjno-odwetowy	2	2
Razem	29	40

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁶ Por. K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.

W analizie kontekstu wiktyimizacyjnego zabójstw wykorzystano informacje o 40 ofiarach. Czynów tych dopuściło się ogółem 29 sprawców. Zostali skazani prawomocnymi wyrokami za czyny z art. 148 k.k. §1, 2, 3, 4. W tabeli 1 zawarto informacje dotyczące liczby ofiar i sprawców z uwzględnieniem bezpośredniego motywu zabójstwa.

Biorąc pod uwagę motywy popełnionych zabójstw, wyodrębniono ofiary zabójstw popełnionych na tle seksualnym, erotycznym, ekonomicznym, rodzinnym i retorsyjno-odwetowym. Motyw seksualny towarzyszył działaniu 8 sprawców, którzy pozbawili życia ogółem 17 ofiar, w tym 3 dzieci. We wszystkich przypadkach sprawcami byli mężczyźni, natomiast ofiarami były kobiety i dzieci obojga płci. Ofiary zabójstw seksualnych stanowiły najliczniejszą kategorię. Z motywów ekonomicznych popełniono ogółem 8 zabójstw, których dopuściło się 6 sprawców. Pozbawili oni życia 7 mężczyzn i 1 kobietę. Motyw erotyczny towarzyszył zbrodniom popełnionym przez 4 sprawców. Wszyscy byli mężczyznami, ofiarami były ich partnerki, zbrodnie miały zatem wyłącznie heteroseksualny charakter. Zbrodnie z motywów rodzinnych dotyczyły wyłącznie skonfliktowanych małżonków, często w tle występowała przemoc. Nie stwierdzono zabójstw rozszerzonych, w których ofiarami mogli być inni członkowie rodzin. W przypadku zabójstw rodzinnych wzięto pod uwagę 9 ofiar, zabójstw dopuściło się 5 kobiet i 4 mężczyzn. Ostatnią kategorią były zabójstwa z motywów retorsyjno-odwetowych. W tym przypadku uwzględniono 2 ofiary.

Jak wspomniano wcześniej, w akcie przemocy zasadnicza odpowiedzialność za czyn spada na sprawcę. Jednak analizy kryminologiczne i wiktymologiczne wskazują, że w niektórych przypadkach ciężar współodpowiedzialności dotyka także ofiary. Oczywiście „zaangażowanie” ofiar, ich udział w zbrodniczym akcie może być zróżnicowany, począwszy od lekkomyślności, nieostrożności, a skończywszy na prowokacji, ataku na przyszłego sprawcę. Uwzględniając zatem kryteria potencjalnej winy, można stwierdzić, że najmniejszy udział w zbrodni miały ofiary zabójstw seksualnych oraz na tle ekonomicznym. Ofiary zbrodni na tle seksualnym w branych pod uwagę przypadkach nie znały sprawców. Przeczy to ustaleniom, które poczynili cytowani wcześniej Leszczyński oraz Badźmirowska-Masłowska. Wynikać to może z faktu, że sprawcy zabójstw z motywów seksualnych popełniali omawiane czyny wielokrotnie. Czterech sprawców zostało zaliczonych do kategorii seryjnych. Wybierając ofiarę, zwykle kierowali się własnymi preferencjami, natomiast fakt wcześniejszej znajomości ofiary był dla nich drugorzędny. Ofiary zwykle nie spodziewały się ataku, w jednym przypadku ofiara przyjęła zaproszenie przygodnie poznanego mężczyzny, który potem stał się oprawcą. Wśród ofiar zabójstw seksualnych, całkowicie niewinnych, wyróżnić można swoistą podkategorię, którą

Tabela 2. Zestawienie motywów i czynników ryzyka wiktyimizacyjnego ofiar zabójstw z uwzględnieniem ich udziału w akcie zbrodniczym

OFIARY					
Typy ofiar Cechy	Całkowicie niewinne	Mniej winne niż sprawca	W równym stopniu winne co sprawca	Bardziej winne niż sprawca	Wyłącznie winne
Motywy zabójstwa	1. Seksualny 2. Ekonomiczny	1. Ekonomiczny 2. Rodzinny 3. Seksualny 4. Erotyczny	1. Rodzinny	1. Rodzinny, 2. Retorsyjno-odwetowy	Rodzinny
Relacja ze sprawcą	1. Obce dla sprawcy 2. Znane przez sprawcę z widzenia i obserwowane przez niego (obce)	1. Obce dla sprawcy lub znane z widzenia 2. Spokrewnieni ze sprawcą lub pozostający ze sprawcą w związku niesformalizowanym 3. Obce dla sprawcy 4. Związek erotyczny	Związek erotyczny Małżeństwo	1. Związek erotyczny, małżeństwo 2. Znajomi, związek erotyczny	Związek erotyczny Małżeństwo
Czynnik sytuacyjny – pośredni (związany z zachowaniem ofiary)	1. Nieostrożność – brak opieki (w przypadku dzieci) 2. Nieostrożność, lekkomyślne, choć przypadkowe ujawnianie swojego statusu materialnego ofiary	1. Zachowania ryzykowne związane ze zdobywaniem majątku 2. Prowokacja, narastający konflikt 3. Nieostrożne zachowanie, prowadzenie erotycznej gry ze sprawcą 4. Próba nakłonienia późniejszego sprawcy do stworzenia trwałego, zalegalizowanego związku lub zakończenie związku	Przebywanie w patologicznych środkowiskach, Picie alkoholu z przyciśniętymi osobami	1. Picie alkoholu z późniejszym sprawcą, agresja, impulsywne zachowanie 2. Prowokacja ze strony późniejszej ofiary, wspólnie picie alkoholu	Upojenie alkoholowe, atak fizyczny na późniejszą sprawczynię
Czynnik sytuacyjny – pośredni	1. (Nieustalone) duża ufność wobec dorosłych (dzieci) 2. Wykonywanie zawodu z tzw. grupy ryzyka (taksówkarz)	1. Wykonywany zawód lub zajęcie, które sugerują zamożność przyszłej ofiary 2. Napiecia, konflikty o długotrwałym powtarzającym się charakterze w ryzykownych sytuacjach 3. Samotność ofiary i poszukiwanie partnera 4. Wymuszanie zachowań, nieakceptowanych przez przyszłego sprawcę, wzbudzenie zazdrości i niepewności u przyszłego sprawcy	Nadużywanie alkoholu	1, 2. Doraźny lub długotrwały konflikt między sprawcą a ofiarą	Stosowana przemoc wobec członków rodziny, znęcanie się fizyczne i psychiczne nad sprawcą, nadużywanie alkoholu

OFIARY

<p>Cechy osobowości (charakteru) ofiary</p>	<p>1. (Nieustalone)</p>	<p>1. Zachłanność i chęć zysku, niewykluczone skłonności do oszustwa 2. Bierność, brak umiejętności wycofania się z destrukcyjnych relacji, napastliwość, złożowość 3. Niski poziom krytycyzmu, silna chęć nawiązania relacji partnerskiej lub seksualnej 4. Konfliktowość, skłonności do dominacji, brak silnych więzi z przyszłym sprawcą</p>	<p>Skłonność do współzależnienia, możliwe perwersyjne zachowania seksualne i zdrada erotyczna</p>	<p>1. Impulsywność, agresja, niski poziom lęku, despotyzm wobec członków rodziny, 2. Skłonności do prowokowania słownego, zdrada erotyczna, pominięcie partnera, szantaż, prowadzenie demoralizującego trybu życia</p>	<p>Agresywność, skłonność do dominacji, chęć podporządkowania, brutalność,</p>
<p>Działanie sprawcy</p>	<p>1. Okaleczanie ciała okolic płciowych, piersi, symboliczne rany, torturowanie, penetracja seksualna, czerpanie przyjemności z aktu zabijania, <i>overkill</i> 2. Dążenie do szybkiego pozabawienia życia ofiary poprzez zadanie ciosów ostrym narzędziem w okolicę klatki piersiowej i brzucha, w niektórych przypadkach możliwe uprzednie duszenie ofiary w celu pozabawienia jej przytomności</p>	<p>1. Użycie broni palnej lub ostrego narzędzia, rany kłute w okolicach klatki piersiowej 2. Ostre narzędzie znajdujące się na miejscu zbrodni (nóż, siekiera, szpikulec), rany głowy, klatki piersiowej, pleców 3. Dokonanie gwałtu i uduszenie, pobicie ze skutkiem śmiertelnym, użycie tępego narzędzia powodującego śmiertelne obrażenia głowy 4. Działanie podstępne, zwykle z premedytacją, zwabienie ofiary w ustronne miejsce i zadanie ciosów tępym narzędziem, duszenie</p>	<p>Zadawanie ciosów tępym (miotek) lub ostrym (nóż) narzędziem, próba stworzenia sobie fikcyjnego alibi</p>	<p>Użycie ostrego narzędzia, bezładne zadawanie wielu ciosów w różne części ciała, działanie sprawcy pod wpływem emocji i (niekiedy) spożytego alkoholu</p>	<p>Afektywne, pozabawione premedytacji</p>

OFIARY					
Postępowanie ze zwłokami	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obnażanie i ukrywanie zwłok, obnażanie i pozostawianie w widocznym miejscu, niebędącym miejscem zbrodni 2. Pozostawianie zwłok na miejscu zbrodni, brak jakichkolwiek działań zmierzających do ukrycia zwłok lub zatarcia śladów 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pozostawienie zwłok na miejscu zbrodni (rzadko ukrywanie zwłok) 2. Pozostawienie zwłok na miejscu zbrodni 3. Całkowite obnażenie zwłok i ich ukrywanie, ślady pośmiertnej manipulacji seksualnej 4. Ukrycie zwłok we wcześniej przygotowanym miejscu 	<p>Ukrywanie zwłok zwykle jednak w pobliżu miejsca zbrodni (piwnica, nieużytkowana studnia, замуrowanie w remontowanym pomieszczeniu)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pozostawienie zwłok na miejscu zdarzenia 2. Pozostawienie zwłok na miejscu zbrodni, próba zatarcia śladów i zasugerowania innego motywu zbrodni, który skierowałby podejrzenia na inne osoby 	<p>Próba pomocy, ratowanie,</p>
Płeć/kategoria wiekowa ofiar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kobiety w różnych kategoriach wiekowych, dzieci 2. Osoby obojga płci w średnim i starszym wieku 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osoby obojga płci (częściej mężczyźni) w średnim wieku 2. Kobiety, mężczyźna 3. Kobiety w przedziale wieku 24–38 lat 4. Kobiety 	<p>Kobiety</p>	<p>Mężczyźni, kobiety, typ „tyrana domowego”, osoba w sile wieku</p>	<p>Mężczyźni, typ „tyrana domowego”, osoba w sile wieku</p>

Źródło: Opracowanie własne; uwaga: numeracja w poszczególnych kolumnach tabeli jest odniesieniem do wskazanych w wierszu 1 motywów zbrodni.

stanowią dzieci. Ofiary te w żaden sposób nie mogły zapobiec tragedii ani jej przeciwdziałać. Były całkowicie bezbronne i ufne wobec osób dorosłych, a czynnikiem, który przesądził o ich wiktyimizacji, był brak właściwej opieki ze strony opiekuna (2 przypadki) oraz lekkomyślność i zbytnia ufność matki wobec partnera życiowego, który potem okazał się sprawcą zabójstwa (1 przypadek). Wspólną cechą tej podkategorii zabójców były skłonności pedofilne i sadystyczne. Trudno natomiast wnioskować o czynnikach, które stanowiły ryzyko wiktyimizacyjne dorosłych kobiet. Najprawdopodobniej dużą rolę odegrały przypadek, preferencje sprawcy, dostępność ofiary w chwili, gdy u sprawcy pojawił się przymus działania wynikający z reakcji spustowej. Duża rozpiętość wiekowa ofiar (najmłodsza miała 18 lat, najstarsza ponad 70) wynika również z preferencji sprawców, u których wystąpiła wyraźna fiksacja dotycząca wyboru ofiar. Ofiary zabójstw z motywów seksualnych przed śmiercią doświadczyły cierpienia, brutalności sprawców, w niektórych wypadkach także tortur. Należy jednak dodać, że choć zbrodnie branych pod uwagę sprawców charakteryzowały się brutalnością, to nie należały do kategorii rytualizowanych. Odmienny charakter miały zabójstwa dzieci, w których przypadku sprawcy wyraźnie dążyli do unicestwienia ofiary, bowiem śmierć – a nie proces zabijania stanowiła cel ich działań. Poczynione w tym zakresie ustalenia wskazują, że analizowana kategoria ofiar całkowicie niewinnych nie wykazywała specyficznych cech w sposób szczególnie predestynujących je do roli ofiar. Na podstawie dostępnych informacji można wnioskować o dużej przypadkowości sytuacji sugerującej, że ofiary te znalazły się w niewłaściwym dla nich miejscu i czasie. W kategorii zabójstw z motywów seksualnych wyodrębniono także przypadki ofiar, którym przypisać można quasi-winę. Ofiarami częściowo winnymi były kobiety stosunkowo młode, w wieku 24–38 lat. One również wcześniej nie znały sprawców, jednak przed popełnieniem zbrodni nawiązały z przyszłymi zabójcami kontakt. Była to krótkotrwała znajomość, jednak o dużym ładunku emocjonalnym. Ofiary poznały późniejszych sprawców w mało bezpiecznych okolicznościach (przypadkowe spotkanie w barze, podczas jazdy autobusem, na ulicy), a przy tym uwikłały się w ryzykowną grę erotyczną, którą być może rozpoczęły same lub którą zainicjował sprawca. Dostępne informacje mogą wskazywać na poszukiwanie przez ofiary bliskiego kontaktu, nadmierną ufność wobec nieznanymi osób, lekkomyślność, być może także skłonności do prowokacji erotycznej. Czynniki te zawierają się w obszarze ryzyka wiktyimizacyjnego i wyraźnie predestynują do roli ofiary przemocy seksualnej. Ofiary przed śmiercią (lub tuż po zgonie) zostały zgwałcone lub/i poddane innym formom manipulacji seksualnej, przy czym nie można wykluczyć, że powiązany ze zbrodnią gwałt mógł mieć charakter sytuacyjny, wynikający z nadinterpretacji (lub całkowicie błędnej interpretacji) zachowania

przyszłej ofiary. W przypadku tej kategorii ofiar można stwierdzić, że do tragedii przyczyniło się ich nieprzemyślane zachowanie połączone z potrzebą nawiązania bliskich relacji towarzysko-erotycznych.

Do kategorii ofiar całkowicie niewinnych zaliczono także ofiary zabójstw na tle ekonomicznym. Ogółem zbrodni tych dopuściło się 6 sprawców, unicestwiając 8 osób. W jednym przypadku sprawca działał na zlecenie i zanim został ujęty, zabił 3 osoby. Nie we wszystkich jednak przypadkach tego typu zbrodni można mówić o całkowitym braku winy ofiary. Jednak w 3 branych pod uwagę sytuacjach nie można się było doszukać żadnych czynników sugerujących o współodpowiedzialności ofiar. W jednym przypadku ryzyko wiktyimizacyjne wiązało się z wykonywanym przez ofiarę zawodem. W pozostałych dwóch przypadkach jedynymi czynnikami predestynującymi do roli ofiary był wiek oraz samotność. Można sądzić, że sprawcy zabójstw kierowali się w tych przypadkach sposobnością oraz łatwością, z jaką mogli dokonać napaści bez ryzyka skutecznej obrony ofiary lub nawet kontrataku z jej strony. Sprawcy liczyli na bezbronność i łatwą, choć przypadkową zdobycz, bowiem przed dokonaniem napadu nie orientowali się w poziomie zasobności materialnej późniejszych ofiar. Wskazuje to na przypadkowość wyboru ofiar oraz na brak atrybutów, które mogłyby oznaczać potencjalną zasobność ofiar. Ofiary faktycznie nie broniły się, nie podjęły walki z napastnikami. Przesądziły o tym ich wiek, mniejsza siła fizyczna i zaskoczenie. Inaczej już jednak przedstawia się sytuacja ofiar, którym przypisać można częściową quasi-winę. Osoby te także nie były spokrewnione ani nie należały do kręgu znajomych późniejszych sprawców. Mimo to sprawcy posiadali na ich temat dość obszerną wiedzę. Dotyczyła ona przede wszystkim stanu zasobności materialnej, pewnych nawyków, sposobu życia czy stosowanych zabezpieczeń. Wspomnianych informacji dostarczyły sprawcom nie tylko obserwacje, ale przede wszystkim same ofiary, które nie ukrywały wysokiego statusu ekonomicznego. Ofiary tej kategorii uchodziły w środowisku za osoby wpływowe, nie unikały przy tym ryzykownych przedsięwzięć, które przynosiły im znaczne zyski. Jedna z ofiar prowadziła niezupełnie legalną działalność, związaną między innymi z udzielaniem pożyczek przy bardzo wysokim oprocentowaniu. Ofiary nie stroniły od hazardu, mogły mieć także (choć nie zostało to oficjalnie ustalone) kontakt z grupami przestępczymi. Są to czynniki ryzyka wiktyimizacyjnego powiązane przede wszystkim z obszarem ekonomicznym. Warunki te wzmocnione zostały dodatkowo lekkomyślnością ofiar, skłonnością do przesadnego eksponowania zamożności, zawieraniem ryzykownych znajomości. W przypadku zabójstw z motywów ekonomicznych (niezależnie od ewentualnej współodpowiedzialności ofiar) unicestwienie ofiary jest środkiem, a nie celem. Sprawcy zatem wybierali narzędzia zbrodni, które będą

skuteczne, umożliwią szybkie działanie, stąd wybór broni palnej i ostrego narzędzia. W niektórych przypadkach sprawcy, chcąc opóźnić wykrycie zbrodni i/lub zatuszować ślady, starali się ukryć zwłoki, jednak nie czynili tego w skrupulatny sposób.

Szczególną podkategorią ofiar mniej winnych aniżeli sprawcy były ofiary zabójstw z motywów erotycznych. W tej kategorii ofiarami były wyłącznie kobiety pozostające w erotycznych relacjach z późniejszym sprawcą. Uwzględniono 4 przypadki ofiar, które mieściły się tylko w dwóch schematach zachowań. Schemat pierwszy wiązał się z zakończeniem związku z inicjatywy ofiary, drugi natomiast opierał się na głębokim zaangażowaniu ofiary w związek i próbie nakłonienia przyszłego sprawcy do zmiany charakteru dotychczasowej relacji. W obu schematach zachowań wspólnym czynnikiem sytuacyjnym o pośrednim charakterze był klimat niepewności. W przypadku ofiar, które zakończyły związek, to właśnie one zachowując emocjonalny dystans, wywoływały u sprawców niepewność co dalszych losów związku i zachowania wierności. W drugiej sytuacji źródłem niepokoju ofiar byli późniejsi sprawcy, którzy unikali głębszego zaangażowania i deklaracji, co spowodowało determinację ofiar w próbach nakłonienia partnerów do zmiany nastawienia lub jasnej deklaracji co do przyszłości związku. W niektórych przypadkach ofiary wykazywały skłonności do dominacji, manipulacji i konfliktowości. W każdym schemacie zachowań ofiary sprawcy działali podstępnie, z premedytacją, przygotowując scenariusz zbrodni. Świadczy o tym chociażby fakt zwabienia ofiar w upatrzone miejsce, działania zmierzające do ukrycia zbrodni, zatarcie śladów, przygotowanie alibi, ukrycie zwłok. Sprawcy zwykle dążyli do szybkiego pozbawienia życia ofiar, nie stwierdzono przejawów zachowań, które wskazywać mogłyby na okrucieństwo sprawcy. Żadna z ofiar nie podejrzewała podstępu ani złych zamiarów, zgodziły się dobrowolnie na spotkanie, które zakończyło się dla nich tragicznie. W ocenie sprawców zabójstwo stanowiło jedyne skuteczne w ich mniemaniu rozwiązanie trudnej sytuacji związanej z niepewnością w związku.

Specyficzną kategorią ofiar są ofiary zabójstw z motywów rodzinnych. Dla potrzeb niniejszego opracowania wzięto pod uwagę ogółem 9 ofiar, wśród których było 5 kobiet oraz 4 mężczyzn. Ofiary tych czynów w różnym stopniu ponoszą współodpowiedzialność za zbrodnię. Są wśród nich ofiary w mniejszym stopniu winne niż sprawca, ponoszące taką samą odpowiedzialność jak sprawca, ofiary bardziej winne niż sprawca oraz ofiary ponoszące całkowitą odpowiedzialność za zbrodnię. Dwie ostatnie kategorie ofiar to osoby będące tzw. tyranami domowymi, apodyktyczne, stosujące przemoc wobec domowników, sprawujące kontrolę. Warto zauważyć, że wśród dorosłych ofiar zabójstw z motywów rodzinnych nie

ma ofiar całkowicie niewinnych, przypadkowych. Zwykle zbrodnie te są zwykle konsekwencją narastających problemów w rodzinie, przejawów jej patologizacji. Odstępstwo od tej prawidłowości stanowią dziecięce ofiary zabójstw dokonanych przez rodziców lub opiekunów. W niniejszym opracowaniu uwzględniono jedynie dorosłe ofiary zabójstw rodzinnych. Motyw zbrodni sugeruje, że wszystkie ofiary, niezależnie od ich faktycznej współodpowiedzialności za dokonany czyn, pozostawały w trwałym (sformalizowanym lub nie) związku ze sprawcą lub były z nim spokrewnione. Ofiary ponoszące mniejszą niż sprawca odpowiedzialność za czyn były osobami biernymi, wycofanymi, nie potrafiły zakończyć destrukcyjnego dla siebie związku. Wikały się przy tym w liczne konflikty z późniejszym sprawcą. Warto także zauważyć, że najczęstszym czynnikiem sytuacyjnym pozostającym w bezpośrednim związku z zabójstwem jest picie alkoholu przez późniejszą ofiarę. Alkohol zwykle wpływał rozhamowująco, wzmagał agresję, sprzyjał awanturnictwu i stosowaniu przemocy. Ofiary winne w mniejszym lub równym stopniu co sprawca to przede wszystkim kobiety i w jednym przypadku mężczyzna. Kobiety to zwykle osoby współuzależnione, które nie potrafiły obronić ani siebie, ani dzieci przed konsekwencjami, jakie powoduje dysfunkcjonalne środowisko rodzinne. Tłem zabójstwa była między innymi patologiczna zazdrość wynikająca z problemów alkoholowych sprawcy. W tych przypadkach sprawcy starali się zacierać ślady i ukrywać zwłoki, wykorzystując w tym celu najbliższy teren, a nawet pomieszczenia budynku mieszkalnego. Mężczyzna, który również ponosił mniejszą winę niż jego żona sprawczyni, został podstępnie zmordowany na skutek działania trucizny, którą w posiłkach systematycznie aplikowała mu małżonka. W przypadku tego zabójstwa trudno jednoznacznie określić bezpośrednio działający czynnik sytuacyjny, ponieważ zaplanowane zabójstwo było rozłożone w czasie. Natomiast sytuacją pośrednią były konflikty świadczące o wzajemnym znużeniu sobą partnerów, braku pozytywnych emocji, złośliwość przyszłej ofiary i próby podporządkowania sobie żony.

Natomiast ofiary wyłącznie winne zwykle spożywały (wraz z partnerką) alkohol, który doprowadził ich do stanu upojenia alkoholowego. Wywołana pod wpływem trunku kłótnia, atak fizyczny na partnerkę doprowadziły do tragedii. Sprawczynie były osobami ujawniającymi wyraźne symptomy wyuczonej bezradności i efektu psychologicznej pułapki. Po dokonaniem zabójstwa próbowały spieszyć na ratunek ofierze, podejmowały próby reanimacji, wzywały pogotowie. Rzadko spotykaną sytuacją jest wejście kobiety w rolę tyrauna domowego. W tym przypadku ofierze można przypisać większy udział i współwinę w zabójstwie. Ofiara była osobą skłoną do dominacji, posługującą się manipulacją i poniżającą swojego męża. Jednym z mechanizmów manipulacji było podważanie męskości

partnera i porównywanie go z kochankiem. Bezpośrednim czynnikiem, który doprowadził do zbrodni, było podważenie kwestii ojcostwa. Sprawca pod wpływem silnego afektu zadał kilka ciosów ofierze nożem kuchennym, po czym zadzwonił po pogotowie i udał się na komisariat policji.

Zabójstwa, w których ofiara ponosiła wyłączną winę, mają charakter działań afektywnych, sprawczyniami zwykle kierowały silne emocje wywołane gwałtownym zachowaniem przyszłej ofiary i zastosowaniem przemocy. Późniejsze ofiary wywołały sytuację traumatyczną, która przekraczała możliwości obronne sprawczyń. Ofiary były osobami nieustannie prowokującymi sytuacje zagrożenia, nie tylko dla sprawczyń, ale i pozostałych członków rodziny. Zachowania takie należy rozpatrywać w kategorii sytuacji ciągłej, pośrednio powiązanej z dokonanym zabójstwem. Nieustanna prowokacja ze strony ofiar doprowadziła sprawczynie do skrajnego napięcia, którego rozładowanie miało charakter wyjątkowo gwałtowny i pozbawiony racjonalnego planowania i działania. W konsekwencji narzędziem zbrodni były zwykle przedmioty codziennego użytku, zwykle nóż kuchenny, co również może świadczyć o braku premedytacji w działaniu. Potwierdzają to także podejmowane próby ratowania ofiary, okazywany żal i poczucie winy za dokonaną zbrodnię.

Kategorią zabójstw, w której również ofiary w znaczący sposób przyczyniły się do ich popełnienia, były czyny z motywów retorsyjno-odwetowych. W tym przypadku dla potrzeb niniejszego opracowania wzięto pod uwagę 2 ofiary. Obie ofiary pozostawały w bliskich relacjach ze sprawcami. Znaczący poziom współodpowiedzialności za zbrodnię przypisany ofiarom miał związek z prowokacją, jakiej ofiary się dopuściły, co stanowiło jednocześnie bezpośredni czynnik sytuacyjny. Natomiast w sposób pośredni wpłynęły długotrwałe konflikty w relacji ofiara–sprawca. Ofiary, prowokując sprawcę, nie zdawały sobie sprawy, że przekraczają pewną granicę odporności psychicznej sprawcy i zwykle świadomie zwiększały poziom napięcia, wywołując u sprawców silne negatywne uczucia gniewu, złości nienawiści. Zważywszy, że już wcześniej między sprawcą a ofiarą występowały konflikty, zatem kolejna prowokacja ze strony ofiary doprowadziła do zabójstwa. W jednym przypadku ofiara dopuściła się szantażu, którego celem było wymuszenie określonych zachowań sprawcy. Sprawcy po dokonaniu zbrodni zwykle starali się ukryć czyn, fałszując dowody, zacierając ślady w celu ukrycia rzeczywistego motywu zbrodni i próbując tym samym skierować podejrzania na inne osoby.

Przedstawiona analiza wiktyimizacyjna (obejmująca zarówno cechy predestynujące, jak i czynniki ryzyka wiktyimizacyjnego) wskazuje, że również w najokrutniejszej zbrodni działanie sprawców podlega różnej ocenie, co wskazuje na zróżnicowaną odpowiedzialność prawną. Zwykle wobec sprawczyń zabójstw

rodziny, w których ofiara była wyłącznie winna lub bardziej winna niż sprawca (sprawczyni), zasądzone kary były zdecydowanie łagodniejsze (np. kara 8 lub 10 lat pozbawienia wolności). Należy także zwrócić uwagę na zależność zachodzącą między udziałem ofiary w genezie zabójstwa a wykrywalnością sprawców. W przypadku ofiar całkowicie niewinnych (zwłaszcza w zbrodniach z motywów seksualnych) wykrycie sprawcy i udowodnienie mu winy staje się zdecydowanie trudniejsze aniżeli w przypadku ofiar ponoszących współodpowiedzialność za czyn. Poczynione ustalenia mogą mieć również znaczenie dla wskazań prewencyjnych.

5. Czy każdy może stać się ofiarą? Wnioski na potrzeby działań profilaktyczno-prewencyjnych

Odpowiedź na postawione w tytule pytanie bynajmniej nie jest prosta. Powołując się na von Hentinga, można stwierdzić, że ofiarą przestępstwa (jakiegokolwiek) może być każdy człowiek, bez względu na płeć czy wiek¹⁷. Typy określone jako *general classes* (kobiety, dzieci, osoby starsze) w rzeczywistości nie stanowią żadnej klasyfikacji, która miałaby moc eksplanacyjną i mogłaby posłużyć formułowaniu wniosków dla potrzeb profilaktyki czy prewencji. Celem niniejszego opracowania nie jest odniesienie się do *general classes* ofiar wszystkich przestępstw, lecz jedynie do kategorii ofiar zabójstw. Odnosząc się zatem do ofiar zabójstw, można stwierdzić, że pierwszą cechą predestynującą do stania się ofiarą zabójstwa, jest brak lub ograniczona możliwość obrony rozumiana jako nieumiejętność lub nieskuteczność chronienia dóbr szczególnie istotnych, czyli na przykład własnego życia, majątku. Cecha ta dotyczy zatem ofiar zabójstw na tle ekonomicznym. Słabość fizyczna lub psychiczna również będzie znaczącą cechą, na którą zwracają uwagę zabójcy seksualni. Należy jednak pamiętać, że zasadniczą cechą, jaką kierują się zabójcy seksualni, są preferencje seksualne, dopiero na drugim miejscu znajdują się cechy, które z perspektywy sprawcy ułatwiąć będą dokonanie zbrodni. Wskaźnikiem słabości fizycznej może być wzrost, postura, którą sprawca ocenia z punktu widzenia ewentualnej obrony podjętej przez ofiarę. Słabość psychiczną może zdradzać niepewne zachowanie, lękliwość lub nawet powściągliwość, które sprawca w kategoriach słabości będzie oceniał. Może to być także skłonność do podporządkowania się i uległość wobec dominacji sprawcy. Kolejną grupą cech (bo nie można w tym wypadku mówić o jednej wyizolowanej cesze) predestynującą do roli ofiary jest agresja, napastliwość, potrzeba kontroli. Cechy te mogą przybierać różne formy,

¹⁷ B. Hołyst, *Wiktymologia...*, op.cit., s. 433.

począwszy od prowokacji, napaści fizycznej, a skończywszy na tyranii. Zespół tych cech znamionuje ofiary, które są zwykle bardziej winne od sprawcy bądź nawet ponoszą wyłączną winę. Ofiary te swoim zachowaniem bardzo przypominają sprawców. Stanowią jednocześnie całkowite przeciwieństwo ofiar przypisanych do pierwszej kategorii. Agresja i napastliwość są cechami znamionowymi dla ofiar przede wszystkim zabójstw rodzinnych, choć również pojawiają się w zabójstwach retorsyjno-odwetowych.

Kolejną cechą predestynującą do roli ofiary jest lekkomyślność. Charakteryzuje ona przede wszystkim ofiary zabójstw na tle ekonomicznym, seksualnym lub erotycznym (choć już w zdecydowanie mniejszym stopniu). Przyszłe ofiary nie potrafią przewidywać następstw swoich zachowań, jak również konsekwencji działania sprawcy.

Wystąpienie powyższych cech u ofiar nie wyklucza pojawienia się kolejnej cechy, czyli zachowań aspołecznych. Zachowania aspołeczne, np. picie alkoholu, zażywanie narkotyków czy promiskuityzm seksualny, powodują wzmocnienie innych cech predestynujących do roli ofiary, tworząc szczególną konstelację cech powiązanych na zasadzie przyczynowo-skutkowej. Stwarzają możliwość wchodzenia w ryzykowne interakcje z późniejszym sprawcą, obniżają możliwość obrony poprzez ujawnienie słabości lub zwiększają ryzyko wiktyimizacyjne, potęgując agresję.

Zaprezentowane na podstawie ustaleń empirycznych syntetyczne zestawienie cech predestynujących do roli ofiary nie pozwala jednak uzyskać odpowiedzi na postawione w tytule pytanie „kto?”. Można powiedzieć, że wszystkie ofiary zabójstw w mniejszym lub większym stopniu posiadają wskazane cechy. Można dzięki nim stworzyć tylko ogólny profil ofiary zabójstwa, nie uprawnia to jednak do stworzenia szczegółowego modelu ofiary, który identyfikowałby je wśród całej populacji. Nie mają one bowiem, jak pisze Hołyst, żadnych cech szczególnie je wyróżniających¹⁸. Uwagę tę można również odnieść do ofiar zabójstw. W zależności od motywu zabójstwa rolę może odgrywać płeć ofiary. W przypadku analizowanych zabójstw seksualnych były to wyłącznie kobiety i należy sądzić, że prawidłowość ta, wskazująca na liczebną przewagę kobiet wśród ofiar tego typu zabójstw, będzie cechą znaczącą. W przypadku zabójstw z motywów ekonomicznych i retorsyjno-odwetowych ofiarami są przede wszystkim mężczyźni. Szczególnym typem zabójstw są zabójstwa rodzinne, w których ofiarami mogą być zarówno dorośli mężczyźni, kobiety, jak i dzieci. W przypadku tych zabójstw proporcje dotyczące płci ofiar równoważą się. Różny jest natomiast charakter zbrodni, w przypadku

¹⁸ Ibidem, s. 451.

ofiar płci męskiej zwykle mamy do czynienia ze zbrodnią popełnioną w afekcie natomiast gdy ofiarą jest kobieta, zbrodnia popełniona jest z premedytacją.

Odnosząc się do powyższych sugestii, można stwierdzić, że określenie potencjału wiktymogennej jednostki pozwala na opracowanie strategii prewencyjnych. Odwołując się do ustaleń badawczych, można podkreślić, że potencjał wiktymogennej jednostki może mieć zarówno charakter kontekstowy, jak i immanentny. Obejmuje zarówno cechy indywidualne (jak np. sposób reakcji w sytuacjach stresowych, cechy osobowościowe), jak też i warunki życia, które w określonych sytuacjach stanowią warunki zagrażające. Subiektywizm tych sytuacji powoduje, że trudno jest ustalić, które z cech będą pełniły wiodącą rolę i stanowią źródło zagrożeń. Jak bowiem twierdzi Hołyst, każda wartość materialna i niematerialna może być w określonych sytuacjach i dla określonych osób przedmiotem szczególnego pożądanego. Jeśli wartość ta dla jednostki ma szczególne znaczenie, bowiem jest wysoko usytuowana w hierarchii potrzeb, zaś jej osiągnięcie jest blokowane, należy sądzić, że jednostka będzie starała się pozyskać wspomnianą wartość w sposób nielegalny, uciekając się do zachowań dewiacyjnych¹⁹. Zabójstwo zatem może stać się takim destrukcyjnym pokonaniem sytuacji zagrożenia lub zaspokojenia pożądanego. Formułując wskazania dla potrzeb strategii prewencyjnych, odnieść się należy zatem do zróżnicowanych kategorii zabójstw i kontekstowego, jak i immanentnego ujęcia cech jednostek, które złożyły się na ich potencjał wiktymogennej. W przypadku ofiar całkowicie niewinnych duże znaczenie odgrywa kontekst sytuacyjny, natomiast cechy indywidualne ofiary, które można rozpatrywać w perspektywie potencjału wiktymogennej tych jednostek, pozostają nieustalone. W odniesieniu do tej kategorii ofiar nie ma możliwości poczynienia wskazań dla potrzeb prewencji. W przypadku ofiar, których wina, choć mniejsza niż sprawcy, jest jednak dostrzegalna, należy zwrócić uwagę na szereg zachowań ryzykownych podejmowanych świadomie przez późniejsze ofiary, które wiążą się z prowokacją (czynną, świadomą), nieostrożnością, konfliktowością, a także z zachowaniami społecznymi połączonymi z kontaktami ze środowiskami patologicznymi i nadużywaniem alkoholu. Czynniki te stanowią podatność wiktymizacyjną, składającą się na wyższy od przeciętnego potencjał wiktymogennej. Cechy te jednocześnie mogą być rozpatrywane jako cechy immanentne przyszłych ofiar niezależne od kontekstu sytuacyjnego. W niektórych przypadkach brak umiejętności radzenia sobie z emocjami i ze stresem zdeterminował sytuację tych ofiar. Najbardziej jednoznaczną kategorię pod względem cech kształtujących ich potencjał wiktymogennej stanowią ofiary, których wina jest większa niż sprawcy bądź

¹⁹ Ibidem, s. 91.

wręcz wyłączna. Osoby te posiadały cechy osobowościowe w sposób szczególny składające się na podatność wiktyimizacyjną. Potrzeba dominacji, sprawowania kontroli i agresja, a także impulsywność i małe kompetencje społeczne czyniły z nich pierwotnie sprawców. Ponieważ w większości przypadków motyw tych zabójstw miał charakter rodzinny strategie prewencyjne winny być ukierunkowane na wczesną interwencję w sytuacjach przemocowych. Intensywna praca z ofiarami przemocy oraz jej sprawcami powinna umożliwić nie tylko rozpoznawanie zróżnicowanych form przemocy, ale także podniesienie kompetencji społecznych w zakresie kontroli złości oraz umiejętności radzenia sobie ze stresem zarówno w zakresie poszukiwania rozwiązań problemu, jak i radzenia sobie z emocjami.

LITERATURA:

- Badźmirowska-Masłowska K., *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*, Kraków 2000.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2004.
- Gierowski J.K., Jaśkiewicz-Obydzińska T., *Zabójcy i ich ofiary*, Kraków 2003.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 1986.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 1997.
- Kowalczyk M.H., *Zabójcy i mordercy. Czynniki ryzyka i możliwości resocjalizacji*, Kraków 2010.
- Kuć M., *Wiktymologia*, Warszawa 2010.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., Wach E., *Ofiary zabójstw [w:] Zabójcy i ich ofiary*, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), Kraków 2003.
- Leszczyński J., Hanausek T., *Kryminologiczne i kryminalistyczne problemy zabójstw z lubieżności*, Warszawa 1995.
- Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.